

שיעורים בפיקוח נפש והצלה
נתנאל אוירבך

שיעור יז: הקדמת מלאכה לשעת פיקוח נפש

א. הקדמה

נשמת אברהם (מהדורה בתרא סימן שכח, עמוד תטו) :

חולה עם מחלת כליות שמצבו הולך ומדרדר לאט לאט וברור שבקרוב יצטרך לדיאליזה לפחות פעם אחת כדי להציל את חייו, כשבערב שבת שהוא גם יום-טוב אינו בסכנת נפשות ואינו זקוק לדיאליזה דחופה, אלא לפי מהלך המחלה יתכן שיצטרך לדיאליזה מחר שבת קודש - ומבחינה רפואית יש נטייה לא לעשות את הדיאליזה אלא כשזה יהיה הכרחי.

האם מבחינה הלכתית רצוי לבצע את הדיאליזה היום תוך כדי חילול יום-טוב, כדי להימנע מחילול שבת מחר, או האם אסור לעשות כן כי אין סיבה רפואית היום ביום-טוב לעשות את הפעולה, וממילא יצטרכו מחר לחלל את השבת לפי הצורך?

ב. מחלוקת הנצי"ב והחפץ חיים

נחלקו הנצי"ב והרב ישראל מאיר הכהן בשאלה הבאה -

כאשר אדם מוכרח לחלל שבת בעקבות פיקוח נפש, ולא היה ביכולתו להקדים ולעשות את המלאכה ביום שישי, אלא רק בבין השמשות או ביו"ט שחל בערב שבת, האם יעשה את המלאכה בזמן המוקדם למרות שאין עדיין מציאות של פיקוח נפש אך מכל-מקום מדובר על איסור קל יותר מאשר שבת, או שמא כל עוד אין פיקוח נפש לפנינו אין לעשות כל איסור אפילו קל

1. דעת הנצי"ב

לדעת הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, כשיש ידיעה ברורה על הצורך לחלל שבת מפני פיקוח נפש, על האדם לבצע הקדמה של המלאכה ככל שניתן, גם כאשר מדובר על יום-טוב שחל בערב שבת

במדבר (יז, יא-יג) :

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן קַח אֶת הַמַּחֲתָה וְתֵן עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים קִטְרֹת וְהוֹלֵךְ מִהֲרָה אֶל הָעֵדָה וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי יָצָא הַקָּצֵף מִלִּפְנֵי ה' הַחַל הַנֶּגֶף.
וַיִּקַּח אֱהֲרֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיִּרְץ אֶל תּוֹךְ הַקֹּהֵל וְהִנֵּה הַחַל הַנֶּגֶף בָּעַם וַיִּתֵּן אֶת הַקִּטְרֹת וַיִּכַּפֵּר עַל הָעָם. וַיַּעֲמֹד בֵּין הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצֵר הַמִּגֶּפֶה.

משה אמר לאהרון להקטיר קטורת בפנים ולצאת החוצה אל העם לעצירת המגיפה. אולם, אהרון שינה מדברי משה ורץ החוצה לבדוק האם המגיפה קיימת, ואז הקטיר בחוץ.

? מדוע שינה אהרון מדברי משה ועבר על איסור הקטרת קטורת בחוץ?

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ הנצי"ב (העמק דבר, במדבר יז, יב):

אהרן שינה מדבר משה ולא נתן הקטורת עד שבא אל העם, למדנו מזה דמשום שהיה דבר משה לא בדבר ה' אלא מדעת עצמו, ומטעם פיקוח נפש שדוחה, ומשום הכי ציווה שיהיה הקטרה בפנים ולא יהיה אלא איסור קטורת זרה, ואיסור הוצאה לחוץ שאין כל זה באזהרת כרת... אבל כל זה כשהוא ברור שכבר החל הנגף, מה שאין כן אם אין ידוע בבירור טוב לעשות איסור חמור כשיגיע לידי פיקוח נפש מלעשות איסור קל בשעה שיכול להיות שאין כאן פיקוח נפש.

משום הכי, כאשר נסתפק אהרן אם כבר החל הנגף, שהרי לא דיבר בשם ה' ואולי ברחמי שמים נשמע תפילתם לגמרי, על כן לא הקטיר בפנים אלא בבואו למקום הקהל וראה והנה החל הנגף בעם כמו ששמע, אז ויתן את הקטורת על האש.

« לדברי הנצי"ב, סברתו של אהרון הייתה שיתכן והמגיפה נעצרה ואין סיבה להקטיר קטורת. אך כאשר היה ברור לאהרון שהמגיפה קיימת, אזי יש להקטיר קטורת גם בחוץ באיסור.

« כשיש ספק בהתקיימות פיקוח נפש - אין לעבור על איסור לפני שעת פיקוח נפש, לכן אהרון לא הקדים את הקטרת הקטורת בפנים לפני בירור וידיעה על הפיקוח נפש.

אך אם ישנה ידיעה ברורה שצריך לחלל שבת עבור פיקוח נפש, יש להקדים את המלאכה ככל שניתן גם במחיר עשיית המלאכה ביום-טוב.

~ הנצי"ב (הרחב דבר, שם אות א):

מזה יש ללמוד ביום-טוב שחל בערב שבת, ובשבת יהיה עניין סכנת נפשות ונצרך לעשות מלאכה ביום-טוב או בשבת משום פיקוח נפש אם ברור שתהיה הסכנה בשבת, יותר טוב להקדים המלאכה ביום-טוב דקיל משבת.

ואם אין הדבר ברור, יותר טוב להשהות, וכשתבוא הסכנה אז יחללו שבת קודש מפני פיקוח נפש.

~ שמירת שבת כהלכתה (פרק לב הערה קה):

יום-טוב שחל להיות בערב שבת, מוטב לעשות איסור חמור כשיגיע לפיקוח נפש בשבת ואל יעשה איסור קל, מלאכה ביום-טוב, בשעה שיתכן שלא יבוא לידי סכנה. **העמק דבר** (במדבר יז, יב).

אבל הוסיף עוד, שאם ודאי הוא שלמחרת היום יהיה בו משום פיקוח נפש, מוטב לחלל את היום-טוב שאין בו אלא איסור לאו ולא להמתין עד שיגיע למצב של פיקוח נפש בשבת.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ **חולה כליות** : יבצע את הדיאליזה ביום-טוב, למרות שכעת אינו בסכנה.

בטעם הדבר כתבו הרב נויברט והרב אוירבך, כיון שהדבר ברור שהאדם יגיע לידי סכנה אזי כבר מעתה המציאות מוגדרת כפיקוח נפש ויש להקדים את עשיית הדיאליזה גם כשמדובר ביום-טוב -

נשמת אברהם (מהדורה בתרא סימן שכח, עמוד תטז) :

ושמעתי ממו"ר שליט"א בעל השמירת שבת כהלכתה, שכן דעתו ונימוקו עימו, שכיון שכמעט ובטוח שמחר בשבת החולה יהיה בסכנת נפשות, אז גם היום ביום שישי כשעדיין אין הוא בסכנה הרודף כבר נמצא. ולכן, מוטב לחלל היום את היום-טוב שהוא איסור קל כדי למנוע ממנו את הסכנה של מחר מלחכות למחר ולחלל את השבת שהוא איסור חמור, אעפ"י שאז יהיה ודאי מותר משום סכנת נפשות. וכתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, גם אני סובר כמותו, דכיון שהאדם מסוכן וצריכים ודאי לעשות דיאליזה וא"כ מסתבר שצריכים לבחור ביום-טוב מבשבת.

2. דעת הרב ישראל מאיר הכהן

לדעת הרב ישראל מאיר הכהן, עשיית מלאכה לפני שעת הפיקוח נפש היא עשייה ברצון ואסורה.

לפיכך, יש להמתין עד שעת הפיקוח נפש ואז לעשות את המלאכה בהיתר

- לפני שנציג את הדברים יש להעלות את הקושי שבדברי הנצי"ב.
- לדברי הרב פיינשטיין, כל עוד אין פיקוח נפש לפנינו אין לעשות כל מלאכה אף שאיסורה קל -

שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן סט) :

באחד שברור לו שתהיה עניין סכנה לו למחר בשבת ויצטרך לעשות מלאכה בשבת וכשיעשה מלאכה בערב שבת שהוא יום-טוב לא יצטרך לעשות בשבת איך יעשה. ובדבר חידוש של הגאון הנצי"ב ז"ל בספרו העמק דבר פרשת קרח... ודאי הוא מילתא דתמיהא כדכתב כתר"ה, דכיון דהיום ליכא סכנה ומחר אם תהיה סכנה יוכלו להצילו אז מהסכנה ע"י מלאכה, אין טעם להתיר לחלל יום-טוב אף שהוא קיל משבת, מאחר דעדיין ליכא עניין הפיקוח נפש לדחות שום איסור. והעניין, שלהציל מסכנה מאכילין הקל תחילה... וכן הוא בכל איסורין שצריך להציל בהקל הקל תחילה, הוא כשאיכא כבר הסכנה שאז הוא זמן ההצלה ויש להציל באיסור קל ובאיסור חמור, צריך להציל בהקל... אבל כשהסכנה תהיה בשבת באופן שברור שגם בשבת יוכלו להצילו באיסור מלאכה, אין לעשות ביום-טוב אף שהוא קל כיון שעדיין ליכא סכנה ולא ניתן יום טוב לדחות ממנה אף שהוא איסור קל משבת.

• שיטת הרב ישראל מאיר הכהן

ההולך במדבר ואינו יודע מתי שבת, אם יש לו אוכל כדי חייו אינו יכול לעשות מלאכה כלל עד שיכלה האוכל. כשהסתיים האוכל, יכול לעשות מלאכה מצומצמת בכל יום לכדי פרנסתו בלבד

שולחן ערוך (או"ח סימן שמד סעיף א) :

ההולך במדבר ואינו יודע מתי הוא שבת - מונה שבעה ימים מיום שנתן אל ליבו שכחתו ומקדש השביעי בקידוש והבדלה.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ואם יש לו ממה להתפרנס - אסור לו לעשות מלאכה כלל עד שיכלה מה שיש לו ואז יעשה מלאכה בכל יום, אפילו ביום שמקדש בו, כדי פרנסתו מצומצמת. ומותר לילך בו בכל יום, אפילו ביום שמקדש בו.

? מכיון שיש לנו חשש שמא כל יום הוא שבת, מדוע מותר לו לעשות מלאכה מצומצמת כל יום וספק שמא הוא מחלל שבת, עדיף היה שיעשה ביום אחד הרבה מלאכות ויאגור אוכל למשך כמה ימים בהם לא יצטרך לעשות מלאכה כלל?

ביאור הלכה (סימן שמד ד"ה מצומצמת):

לכאורה למה לא הרשוהו שירוויח ביום אחד או בשני ימים הרבה יותר מכדי פרנסתו כדי שיוכל לשבות אח"כ ד' וה' ימים ממלאכה, שע"י זה קרוב שיקיים מצוות שבת כדין תורה. משא"כ עתה, שהוא עושה בכל יום ויום, בוודאי יתחלל שבת במלאכה דאורייתא?

! עשיית מלאכה בכל יום כדי פרנסתו, אינה מהווה חילול שבת, משום שזהו פיקוח נפש עבורו. אולם, עשיית מלאכה יותר מכדי פרנסתו באותו יום, כדי שבימים הבאים יימנע לגמרי ממלאכות, אינה עשייה הנצרכת לפיקוח נפש עכשווי והינה עשיית מלאכה ברצון האסורה -

יש לומר, דעתה כשהוא עושה כדי פרנסתו אין זה מקרי חילול שבת דנוגע לו בכל יום לפיקוח נפש, ועל כן זה עדיף יותר משיעשה יום או יומיים יותר מפרנסתו ויחלל שבת בספק ברצונו.

« **השלכה הלכתית**: איש הצבא שהוצרך לעשות מלאכה שתסתיים בשבת ויכול להקדימה¹

אם אין לו פנאי להקדימה בערב שבת, והגיע זמן בין השמשות שהוא ספק חול ספק שבת, אסור לו לעשות את המלאכה בבין השמשות.

הטעם, כשעושה מלאכה בבין השמשות לפני עת הפיקוח נפש הוא עושה ברצון ובכך עובר עבירה -

ביאור הלכה (סימן שמד ד"ה מצומצמת):

ונוכל ללמוד מזה לעניין איש הצבא שהוצרך לו מטעם הממשלה הרוממה לעשות איזו מלאכה דאורייתא ויוכל לעשות זה בערב שבת קודש, ובוודאי מחוייב לעשות כן כדי שלא יצטרך למחר לחלל שבת... אך שלא היה לו פנאי בכל היום עד בין השמשות, שמוטב לו לעשות המלאכה למחר אף שאז הוא יום שבת בוודאי, שאז הוא מוכרח לזה ואין עליו איסור, משא"כ עתה הוא מחלל שבת ברצונו בספק.

~ בספרו 'מחנה ישראל' הנכתב כהדרכה לחיילים בצבא הצאר, חוזר הרב ישראל מאיר הכהן על דבריו אלו, ומוסיף הסבר שאין לעשות את המלאכה עתה משום שמא מפקד הצבא יחזור בו -

מחנה ישראל (ח"א פרק לג אות ו):

ואם עבר איש הצבא ולא התקין את עצמו קודם בין השמשות בכל המלאכות שצריך לעשות למחר, ובינתיים נעשה בין השמשות, לכאורה יראה דאסור שוב לעשותו, דאף שבין השמשות הוא רק ספק איסור מלאכה

¹ ראו גם: **שער הציון** (סימן שמד ס"ק ט): "ומוזה נוכל ללמוד בזמננו דאם נתנה הממשלה הרוממה מלאכה לאיש הצבא שתהיה עשויה מתוקנת ליום השבת בצהרים, מחוייב להכין המלאכה מקודם כדי שלא יצטרך לחלל השבת, דהרי הממשלה לא ציוותה שיעשה דווקא ביום השבת".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ולמחר בבקר יהיה מלאכה ודאית, אעפ"כ הלא עתה עושה ברצונו דאין אדם מכריחו לזה משא"כ כשיעשה למחר יהיה חילול שבת באונס ומי יודע מה ילד יום פן לא יצטרך למחר לחלל את השבת. וצריך עיון.

ג. השלכות

1. עשיית מלאכה בשעה מוקדמת בשבת

כאשר אדם צריך לעשות מלאכה בשבת בשעה מסוימת בעקבות פיקוח נפש, האם ניתן להקדים בכמה שעות את עשיית המלאכה?

• אין להקדים מלאכה כל עוד פיקוח נפש לא לפנינו

~ הרב מאיר צבי וויטמאיר, נשאל על חולה הזקוק לקחת תרופה בשעה מסוימת בשבת, ויש להקדים לה בישול, האם מותר לו לבשל כמה שעות לפני כן בשבת.
לדבריו, כיון ששבת דחוייה אין היתר לבשל לחולה הצריך מלאכה משום פיקוח נפש לפני שעת הפיקוח נפש, משום ששבת נדחית מפני פיקוח נפש כאשר הוא לפנינו² -

שו"ת רמ"ץ (ח"א סימן כא) :

שאלה : חולה שיש בו סכנה וצריך לבשל לו בשבת, אם הרופא אומר שאין צריך להאכילו מיד כי אם אחר חמש שעות אחרי שישתה מרקחת הרפואה - אם צריך להמתין עד זמן מה קודם זמן אכילתו ואז יבשל ויכין לו המשקה או התבשיל להשעה שהגביל הרופא, או מותר לבשל לו גם עתה שיהיה מוכן לשעה הצריכה?... ולעניין שאלתנו, כיון דשבת דחוייה הוא אצל חולה א"כ אין היתר לבשל לו גם בזמן שצריך לו החולה, דמשום פיקוח נפש נדחה שבת אבל לא מקודם לכן.
אך כשיש לחוש שמא יהיה אח"כ איזה עיכוב להכין התבשיל, אז מותר מספיקא דפיקוח נפש הדוחה ג"כ שבת, והכל לפי ראות העניין.

~ לדעת הרב משה פיינשטיין הסיבה שלא ניתן להקדים את המלאכה בשבת עצמה כמה שעות לפני הפיקוח נפש אינה משום ששבת דחוייה היא, אלא משום שכל עוד אין הסכנה ומציאות הפיקוח נפש לפנינו אין היתר לעשות מלאכה, גם כאשר לאחר זמן צריך לעשותה -

שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן סט) :

ובדבר מה שכתב כתר"ה, אם מחשש הסכנה תהייה בשבת זו לאחר שני שלישי היום ויהיה האפשריות גם אז להצילו בחילול מלאכה בשבת - אם מותר לעשות מלאכה זו גם בתחילת היום כשיש לו איזה צורך... אבל יש סברא גדולה לומר כדברי כתר"ה, שיש לנו לחוש לשמא יבריא ויסתלק הסכנה אף שהוא כדרך הטבע והאומדנא אלא בדרך נס ממש, וכתר"ה לא כתב טעם בזה.
משום דרק כשכבר איכא חשש סכנה חייבה תורה לרפא ע"י רופאים ולעשות כל התחבולות אף בחילול שבת ועבירת כל איסורין ולא לסמוך על נסים, אבל כל זמן שאין הסכנה עדיין ליכא חיוב זה ורשאים לסמוך גם על נסים שמא לא תהיה הסכנה כלל אף שהוא שלא כפי דרך הטבע ואמירת הרופאים. וממילא אסור לחלל

² דבריו הובאו גם בכף החיים (או"ח סימן שכ"ק ס"ג).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שבת בתחילת היום שעדיין ליכא הסכנה. אבל ודאי, אם אח"כ כשתהייה הסכנה לא יוכלו להצילו אסור לסמוך על נסים ומחוייבין לעשות כל התחבולות שבדרך הטבע אפילו בחלול שבת ועבירת כל איסורין. וכך נוטה הסברא לדינא לעניות דעתי, נמצא שגם זה היא קושיא על הגאון הנצי"ב, וצריך עיון גדול.

~ חולה שיש בו סכנה הצריך להגיע בשבת לבית-חולים ~

לאור דברים אלו פסק הרב יצחק זילברשטיין, שחולה שיש בו סכנה שקבוע לו זמן להגיע לבית-חולים בשבת בשעה מסוימת, אסור לו להקדים את בואו בשבת בחלול שבת, אלא רק כשיגיע זמן פיקוח נפש -

תורת היולדת (פרק יא סעיף א):

חולה שיש בו סכנה שהוזמן לבוא בשבת לבית חולים בשעה מסוימת, יש אומרים שאסור לו להקדים את נסיעתו אף שאינו מוסיף איסורים בהקדמתו.

• ניתן להקדים את המלאכה והרי זה משובח

~ לדעת הרב שמואל שְׁטֶרְקֶאשׁוֹן, במקרה ואדם צריך לעשות מלאכה בשבת בשעה מסוימת משום פיקוח נפש, הוא יכול להקדימה בכמה שעות והרי זה משובח.³

יתרה מכך, בהמשך דבריו ניכר שהוא אינו מקבל את טענת הרב פיינשטיין שניתן לסמוך על הנס שמא יבריא החולה -

רש"ש (יומא פד ע"ב ד"ה גמרא לא):

ואם נצרך לעשות לו הרפואה היום דווקא, אבל אינו מוכרח לעשות תיכף רק דנוכל לאחר עוד איזו שעות - ככה אמרין הזריז הרי זה משובח.

(ונראה לי, דהא דתניא לקמן ואין אומרין נמתין לו שמא יבריא, רצונו לומר דאפילו נוכל להמתין בטח עוד איזו שעות ואז נוכל להבחין אם נצרך לחלל עליו את השבת או לא, אפילו הכי לא ימתינו אלא מחללין עליו מיד, הואיל דעתה הוא ספק ניתן עליו שבת להחלו).

שו"ת יחיה דעת (ח"ד סוף סימן ל):

אם יש צורך לבשל בשבת תרופה לצורך חולה שיש בו סכנה, אלא שאומרים הרופאים שאפשר להמתין כמה שעות כדי לעשותה - מותר לעשותה מיד כדי שתהיה מוכנה לאותה שעה, כיון שבכל אופן יצטרכו לחלל שבת לעשיית התרופה.

³ לדיון בדעת הרש"ש, ראו: הרב אברהם יצחק נריה (צניף מלוכה, עמוד 135-137).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. עשיית מלאכה נוספת בשבת שניתן לעשותה לאחר השבת

• מותר לעשות את הרפואה השנייה בשבת - פיקוח נפש כמציאות מתמשכת

~ הרש"ש המשיך בחידושו וסבר שחולה שיש בו סכנה וצריך לקחת פעמיים תרופה, פעם אחת בשבת עצמה ופעם שנייה אפשר לקחת במוצאי שבת, מותר לו לקחת גם את התרופה השנייה בשבת ולחלל שבת הואיל וכבר נדחתה שבת עבורו -

רש"ש (יומא פד ע"ב ד"ה גמרא לא):

ואם נצרך לעשות לו הרפואה ב' פעמים, פעם א' היום דווקא והב' נוכל להמתין עד לאורתא - מכל-מקום מותר לעשות לו גם פעם הב' בשבת, הואיל דכבר ניתן עליו לחלל את השבת, מה לי חילול אחד מה לי ב' פעמים.

ודבר זה למדנו מגמרא דמנחות (עב ע"א) שהרי דחתה שחיטה את השבת.

בבלי מנחות (עב ע"א):

בוא וראה כמה חביבה מצווה בשעתה, שהרי הקטר חלבים ואברים כשרים כל הלילה, ולא היה ממתין להן עד שתחשך.

רש"י (שם עב ע"ב ד"ה ורבי): "וכיון דניתן שבת לדחות אצל שחיטה, נדחה נמי אצל הקטרה".

~ לדעת הרב אריה לייב ברודא, במקרה של חולה שיש בו סכנה ואמרו הרופאים שניתן לעשות את המלאכה במוצאי שבת, ניתן להקדים את עשיית המלאכה בשבת משום שכבר כעת הוא מוגדר כחולה שיש בו סכנה, ומדין הזריז הרי זה משובח ניתן להקדים -

שו"ת מצפה אריה (ח"א סימן ד):

נסתפקתי בחולה שיש בו סכנה וציוו הרופאים לעשות לו רפואה, אך אמרו שיש עוד פנאי לעשות הרפואה לאחר שבת ואינו נחוץ לעשותו בשבת ולא יסתכן ביותר מחמת המשכת הרפואה עד לאחר השבת - אם נימא דלא ניתן שבת לידחות כיון דליכא סכנה אם נמתין עד לאחר שבת, או דלמא כיון דהוא חולה שיש בו סכנה והוא צריך לאותו רפואה מחוייבין אנחנו לזרז ולהקדים לו רפואתו, דסתמא אמרו רז"ל על חולה שיש בו סכנה מחללין עליו את השבת וכל הזריז הרי זה משובח ומשמע דאף משום זריזות דפיקוח נפש גם כן ניתן שבת לידחות...

דכל שאפשר להשהות עשיית הרפואה ולא יסתכן ביותר, משהינן ליה עד לאחר שבת, זה אינו אלא אם האפשרות להשהות לגמרי ולא לחלל שבת כלל.

אבל אם יש דברים שאי אפשר להשהותם מחמת שיסתכן ביותר, ועל כורחינו לחלל עליו את השבת וניתן שבת לדחות, שוב עושין כל הרפואה, אף שבמקצת הרפואה אפשר לעכב העשייה, מכל-מקום הואיל שכבר דחתה פיקוח נפש את השבת, שוב דמיא להא דאברים ופדרים הכשרים כל הלילה ודוחין את השבת משום טעמא דכבר דחתה שחיטה את השבת...

ומעתה גבי פיקוח נפש נמי יש לומר, דכל שכבר דחתה את השבת מותר לחזור ולדחות אף משום זריזות בלבד.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ואף שידעתי שיש לבעל דין לחלוק ולומר דהא דפיקוח נפש דוחה את השבת אינו משום דהמצווה של פיקוח נפש דוחה את השבת, אלא משום דפיקוח נפש עצמה היא דדחי לה דאמרינן וחי בהם ולא שימות בהם, וכל שמחמת העיכוב לא יסתכן ביותר לא שייך לומר דמחמת זריזין מקדימין יכול לחלל את השבת, מכל-מקום לדעתי לא מסתבר למימר הכי.

סיבת ההיתר - פיקוח נפש כמציאות מתמשכת :

הרש"ש לשיטתו במקרה של הקדמת מלאכה בשבת וכסברת הנצי"ב שהגדרת פיקוח נפש יכולה להיות גם במצב מתמשך שעדיין אין הפיקוח נפש המציאותי לפנינו, אלא הוא ודאי יבוא. לפיכך, יש להשקיף על כל המציאות בה נמצא החולה כמציאות של פיקוח נפש מתמשך ולא להשקיף על כל פעולה ופעולה כפיקוח נפש מקומי. ולכן ניתן להקדים מלאכה בשבת עצמה ולעשות את הרפואה השנייה בשבת ולא במוצאי שבת, משום שלא עת לקיחת הרפואה היא עת הפיקוח נפש, אלא המצב המתמשך ובא.⁴

זו הראייה מדברי הבבלי מנחות, שכיון ששבת נדחתה מפני השחיטה ניתן לדחותה גם מפני ההקטרה, משום שההקטרה היא גמר מלאכת השחיטה ולכן מדובר על פעולה מתמשכת, כמו"כ ביחס לפיקוח נפש יש לראות את הרפואה השנייה כהמשך של הרפואה הראשונה ומציאות זו היא פיקוח נפש מתמשך.⁵

• לא ניתן לעשות את הרפואה השנייה בשבת⁶

יש להביט על כל מלאכה בפיקוח נפש בפני עצמה, וכל פעם שיש ליטול תרופה זהו זמן הפיקוח נפש ובין נטילת התרופה הראשונה לבין נטילת התרופה השנייה אין פיקוח נפש לפנינו -

שו"ת יחיה דעת (ח"ד סוף סימן ל):

ואם יש צורך לבשל התרופה פעמיים, פעם אחת בשבת דווקא, ופעם שנית אפשר להמתין למוצאי שבת - נכון שיעשו רק פעם אחת בשבת, והשנית למוצאי שבת.

⁴ ראו עוד: **שו"ת יחיה דעת** (ח"ד סימן ל אות י): "ואפשר שטעמו של הרש"ש מפני שסובר שבת הותרה אצל פיקוח נפש, כדמוכח מראיתו מההיא דמנחות גבי עבודה שהותרה בשבת. ומכל-מקום יש לומר שאפילו למאן דאמר דחוייה השבת אצל פיקוח נפש, יש מקום להתיר בזה כדברי הרש"ש, שזהו בכלל מה שאמרו שהזריז הרי זה משובח".

⁵ ראו: **לבוש מדרכי** (זבחים סימן יב ד"ה וראיה לדבר): "והנה מאי תירוץ הוא זה, אטו בשביל שנדחה שבת מפני שחיתת הקורבן, הוזל השבת לענין הקטרה, אטו בשבת שמלו בו התינוק יהיה בה קולות לגבי שאר מלאכות. אלא על כורחך דהקטרה הוא גמר העבודה מתחילתה שהיא השחיטה, וקאמר הא דאמרינן שמותר להקריב אברים ופדרים בשבת אף שכשרין כל הלילה, משום דכיון דכבר התחיל עבודת הקורבן לדחות השבת, הותר אף לגומרו דהיינו להקטיר האברים בשבת משום חביבה מצווה בשעתה".

⁶ ראו: **שו"ת דברי יציב** (ליקוטים והשמטות סימן סא אות ג) שהעיר על חידושו של הרש"ש: "והיא פליאה נשגבה וקשה מאוד לומר כן. ומה שלמד זאת מהא דאמרינן במנחות... בהיתר הקרבת אברים ופדרים, שאני התם שהרי דחתה שחיטה את השבת, לפענ"ד התם משום דחביבה מצווה בשעתה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

3. אכילת מרק פיגול לפני זמן פיקוח נפש

הרב אפרים אשרי נשאל בימי השואה על מציאות בה היהודים מקבלים מרק פיגול שלא אכילתו הם מסתכנים בחולשה ומוות.

האם מותר להם לאכול את המרק לפני הזמן שהם נחלשים, או שעליהם להמתין על לרגע לפני שהם נחלשים ואז משום פיקוח נפש מותר להם לאכול?

שו"ת ממעמקים (ח"א סימן ב):

שאלה: ביום כ"ז אלול תש"א הוטל על יהודי גיטו קובנה לעבוד בבנין שדה תעופה על יד העיר, וניתן הצו על ידי הגרמנים הזדים הארורים ימ"ש שעל יהודי הגיטו לשלוח מדי יום ביומו מכסה של אלף איש שיעבדו בשדה התעופה, לכל אחד ואחד מעובדי הכפייה ניתן בתור מזון צלחת של מרק פיגול, ורבים מהם לא רצו כמובן לטמא את עצמם, להתגאל ולטעום ממרק זה. אולם מכיון שהם נחלשו מרעב מעוני ומרוב עבודה, באו אלי בין כסה לעשור שנת תש"ב מספר אנשים ונפשם לשאול הגיעה, אם מותר להם לאכול את המרק, היות כי יש בזה משום סכנת נפשות באם ימשיכו ברעבונם.

ותוכן שאלתם הוא: מכיון שעכשיו אין כאן משום פיקוח נפש שידחה את האיסור אף שלאחר זמן יוחלשו ויבואו לידי סכנת נפשות מכל מקום בטר השתא אזלינן, והשתא אין כאן פיקוח נפש שידחה את האיסור, או דילמא אף שעכשיו אין כאן משום סכנת נפשות, אבל מכיון שבוודאי לאחר זמן יבואו לכלל סכנת נפש מחמת חולשה, מותר להם כבר עכשיו לטעום ולאכול מן המרק כדי להינצל מסכנת נפשות שתבוא אליהם לאחר זמן.

! הוא מוכיח מדין ההולך במדבר ואינו יודע מתי שבת, שעליו לעשות בכל יום מלאכה מצומצמת כדי חייו ולא יותר.

~ לדברי הרב רפאל מייזליש, אם הוא יכול להתענות יום אחד שלא יהווה עבורו סכנה, הוא חייב להתענות ולא לעשות מלאכה.

טעמו הוא, כל ההיתר לעשות מלאכה מצומצמת בכל יום הוא משום פיקוח נפש, ואם יכול להתענות יום אחד הרי הוא אינו בפיקוח נפש ואין סיבה להתיר לו לחלל כעת שבת -

תוספת שבת (או"ח סימן שמד ס"ק ד):

נראה פשוט, דאם יכול להתענות יום אחד בלי סכנה, אז אסור לו לעשות מלאכה באותו יום כיון שלא הותר לו לעשות מלאכה בכל יום רק משום פיקוח נפש.

~ אולם, הרב ישעיהו ווינר חולק על דברים אלו בטענה שלא ניתן לכמת את זמן הפיקוח נפש ולקבוע מתי הוא הזמן בו האדם נכנס למציאות זו, וכך כיון שכל המטרה היא לצאת מהמדבר שהוא מקום סכנה עליו לאכול כרגיל בכל יום ולא להחליש את גופו -

בגדי ישע (או"ח סימן שמד סעיף ב):

ודבריו לא נהירין לי כלל, מאחר שלא ידע מתי שבת ובלא פרנסה אי-אפשר לו לא הטריחו על ככה לצמצם, עד כמה יתענה ולא יהיה פיקוח נפש או יותר טוב שלא יתענה ולא יאכל רק החצי או רביעית אכילתו ועל זה יעשה שיעור מלאכתו שהוא עדיף יותר.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

אלא ודאי, אין הדין כלל כי לא הטריחו על ככה ואם יאכל כדי שבעו יוכל לילך בכוח וגם לא הטריחו להתענות משום הכי במדבר שהוא מקום סכנה, גם סכנת נפשות להקל כי אם נימא אם יוכל להתענות יום אי אפשר אם יתענה יום וחצי ג"כ לא יהיה ניזוק, אלא שלא הטריחו בזה כן נראה לי ברור ונכון.

« שו"ת ממעמקים (ח"א סימן ב ד"ה ובשו"ע):

ומבואר מדבריו, שאף שכעת אין כאן חשש של פיקוח נפש, מכל מקום מכיון שעליו למהר לצאת מן המדבר כי אחרת הוא יסתכן, אף שהסכנה תהייה לאחר זמן, אין עליו לסגף את עצמו כעת, כי מאחר שאחר כך יסתכן בסכנת נפש, כבר מעכשיו מותר לו לאכול. ואם כן הוא-הדין בנידון דידן מותר להם לאכול מיד, כיון שלאחר זמן יבואו לכלל סכנת נפש.

4. לחלל ברצון שבת אחת כדי להינצל מחילול שבתות באונס

במקרה בו אדם נמצא במקום בו מכריחים אותו לחלל שבת, האם מותר לו לברוח מהמקום בשבת לפני שעת הפיקוח נפש כדי להימנע מחילול שבת באונס? לדעת הרב ישראל מאיר הכהן הסובר שלא ניתן לבצע מלאכה אסורה קודם שעת פיקוח נפש משום שזוהי עבירה ברצון, אזי יהיה אסור לאותו אדם לחלל שבת ברצון לפני שעת פיקוח נפש -

הרב יצחק זילברשטיין (חשוקי חמד, שבת סט ע"ב):

שאלה: יהודי הנמצא בארץ אויב, ומכריחים אותו כל שבת לחללו במלאכות שונות, שאם לא כן יהרגוהו, ונודמנה לפניו אפשרות בריחה מאותה ארץ, אך לשם כך צריך לחלל שבת בדאורייתא, האם יחלל ויברח? תשובה: מעשה זה אירע ביהודי בגרוזיה שבאה לפניו אפשרות כזאת לברוח מרוסיה כדי להימלט מחילול שבת, ושאל את רבה של גרוזיה הרב עמנואל זצ"ל,⁷ והשיב לו שיברח, כי מוטב שיחלל שבת אחת מדאורייתא משיחלל שבתות הרבה...

גם **מהביאור הלכה** (סימן שדמ ד"ה מצומצמת) יש ללמוד, דאסור לאדם לחלל שבת מיוזמת עצמו כדי להינצל מחילול שבת שהתורה התירה לו.

שכתב שם לדון לעניין איש הצבא שהוצרך לו מטעם הממשלה לעשות איזה מלאכה דאורייתא, אם לא היה לו פנאי לעשותה עד בין השמשות, מותר לו לעשות את המלאכה למחרת אף שהוא יום השבת ודאי, כיון שאז הוא מוכרח לזה ואין עליו איסור, משא"כ עתה הוא מחלל שבת ברצונו ואסור לו לחלל שבת בין השמשות מיוזמת עצמו, עיין שם. והביאור הלכה הוכיח כך ממסכת שבת (סט ע"א) שכתוב שם שהמהלך במדבר ואינו ידוע מתי שבת עושה כל יום כדי פרנסתו, ולמה לא עושה לכמה ימים ובה יותר יש סיכוי שישמור שבת. אלא שמע מינה שאסור לחלל שבת, כל עוד אין סכנה לפניו, אף על פי שימעט בעבירות אם יחלל כעת שבת בשביל כמה ימים.

⁷ הרב חכם עמנואל דודאשילי (דוד), מרבניה הראשיים של יהדות גאורגיה בין השנים תשי"ל-תשי"מ.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ד. סיכום: הקדמת מלאכה קודם שעת פיקוח נפש

השאלה המרכזית בדיון הנ"ל היא כיצד להגדיר את הפיקוח נפש במקרה שברור שיבוא.

- **אפשרות א**: רק כאשר פיקוח נפש לפנינו יש היתר לעשיית מלאכה, אך כל עוד אין האדם נמצא במצב של פיקוח נפש למרות שהוא יודע ששעה זו תבוא, אסור לו לעשות מלאכה אף שיש בה קולא כמו עשיית מלאכה בבין השמשות.
- **אפשרות ב**: במקרה שברור לנו שהאדם יגיע למצב של פיקוח נפש, אזי הגדרת שעת פיקוח נפש אינה מצומצמת אלא היא מתחילה מרגע זה ויש לראות את כל המציאות כפיקוח נפש מתמשך.